

Våld/övergrepp mot barn/ungdomar (0-18 år)?

Vad gör du vid misstanke

Om du som arbetar inom hälso- och sjukvården eller tandvården misstänker att ett barn eller ungdom far illa eller riskerar att fara illa ställs det stora krav på att du agerar korrekt och professionellt.

Ofta handlar det om att göra en helhetsbedömning av en rad olika tecken och symtom. Det gäller att vara lyhörd och öppen inför barnet och de vuxna. Denna svåra bedömning kompliceras av att många av tecknen kan ha en annan förklaring.

Avsaknad av skador utesluter inte att den misstänkta händelsen ägt rum.

Ärenden som rör misshandel eller sexuella övergrepp handläggs i samråd med barnläkare/gynekolog/kirurg. Vid samrådet bestäms om barnet behöver remitteras vidare från t ex primärvården, eller om barnet kan utredas på plats.

Så här ska du inte göra

Det finns några vanliga misstag som kan medföra att barnet/ungdomen – trots välvilja från vårdens sida – hamnar i en ännu sämre situation.

Tänk på följande:

- Börja **inte** på egen hand fråga ut eller förhöra barnet/ungdomen.
- Ifrågasätt **inte** – värdera **inte** och döm **inte**.
- Starta **inte** en utredning för att ”klargöra” faktiska förhållanden. Det kan försvåra och förstöra eventuellt fortsatt utredningsarbete hos polisen.
- Informera **inte** föräldrar, vårdnadshavare eller annan vuxen person i barnets omgivning, om du misstänker brott såsom misshandel eller sexuella övergrepp, innan du konsulterat socialtjänsten huruvida detta ska ske.
- Du ska **inte** själv avgöra sakfrågan eller sätta dig till doms över den förmodade förövaren (det vill säga konstatera att övergrepp skett och vem som är förövaren).
- Lova aldrig att du **inte** ska berätta för någon annan. Det är ett löfte du inte kan hålla.

Gör istället så här

- Lyssna och ta emot barnets berättelse. Om barnet spontant börjar berätta – ställ öppna frågor (vad hände sedan? kan du berätta mer?).
- Försök att vara neutral så barnet vågar fortsätta att berätta. Stötta och förmedla så mycket lugn och trygghet som du kan.
- Vid misstanke - prata med överordnad eller kollega med erfarenhet av liknande situationer. Du kan även konsultera socialtjänsten. För mer information, se landstingets dokument ”Konsultation med socialtjänsten” som finns på webbsidan: insidan.nll.se/barnsombfarilla
- Orolig förälder/anhörig som kontaktar hälso- och sjukvården erbjuds endast läkartid om symptom kräver omgående medicinsk bedömning.

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 1 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0

- Orolig förälder/anhörig som anonymt kontaktar hälso- och sjukvården vid misstanke om eller oro för misshandel/övergrepp hänvisas till socialtjänsten.
- Om orolig förälder/anhörig kontaktar hälso- och sjukvården och uppger barnets namn och personnummer (eller om vi på något annat sätt har identifierat vilket barn det handlar om) vid misstanke om eller oro för misshandel/övergrepp är hälso- och sjukvården skyldiga att göra anmälan till socialtjänsten (Socialtjänstlagen 14 kap 1§, Hälso- och sjukvårdslagen 2 f §).
- Läkareundersökning av ett barn som misstänks vara utsatt för sexuella övergrepp är sällan brådskande och görs med fördel vid ett planerat besök under dagtid. Har det misstänkta övergreppet skett under de senaste 72 timmarna bör undersökningen dock utföras snarast.
- Om det rör sig om ett fall med uppenbara tecken på misshandel/övergrepp ska anmälan till socialtjänsten göras genast. Detta gäller också om det kan finnas en risk för att barnet/ungdomen far illa om inte anmälan sker genast. Socialtjänsten har i sådana fall ansvaret för att skydda barnet. Överväg därefter direktkontakt med polisen för ställningstagande till akuta åtgärder (spårsäkring).
- Socialtjänsten har personal i beredskap efter ordinarie arbetstid, dessa kan nås via telefonnummer 114 14 eller 112.
- Rättsintygsundersökning får endast utföras på begäran av polis eller åklagare.
- Spårsäkring görs på begäran av polis. Kan även utföras utan polisbegäran om tonåringen ger sitt medgivande. Det är polisens/åklagarens uppgift att se till att vårdnadshavare är informerade.
- Erbjud återbesök/uppföljning (för eventuellt förnyad provtagning STI samt psykosomatiskt status).
- Informera barnet och föräldern om undersökningsresultatet. Barn som varit utsatta för sexuella övergrepp tror ofta att de fått skador för livet och att det syns på dem vad de varit med om. Då är det en lättnad att få höra att det ser helt normalt ut och att de skador, som eventuellt finns kommer att läka.

Viktigt att tänka på vid misstanke om misshandel/sexuella övergrepp

Inför undersökning

- Vid misstanke om sexuellt övergrepp bör den primära undersökningen och bedömningen ske i samråd med bakjour.
- Den akuta undersökningen syftar till att bedöma om någon akut åtgärd eller behandling, t ex suturering av en sårskada behöver göras. Akut ska enbart eventuell skada åtgärdas.
- Vid primärundersökning mindre än 72 timmar efter misstänkt sexuellt övergrepp är det av värde att säkra spår såsom sperma eller annat DNA. Spårsäkring görs på uppdrag av polis/åklagare, kan även utföras utan polisbegäran om tonåringen ger sitt medgivande.

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 2 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0

- Finns barnmedicinsk kompetens att tillgå ska denna tillkallas. I detta ingår bedömning av om barnet/ den unga behöver omedelbar barnpsykiatrisk kontakt
- Rekommendation:
 - Puberterade flickor: undersöks av gynekolog med stöd av barnläkare.
 - Prepubertala flickor: undersöks av barnläkare med stöd av gynekolog.
 - Puberterade pojkar: undersöks av kirurg med stöd av barnläkare:
 - Prepubertala pojkar: undersöks av barnläkare med stöd av kirurg.
- Se [Guide för omhändertagande av sexuella övergrepp](#), Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK).
- Anmälan till socialtjänsten ska göras omedelbart. Socialtjänsten har sedan det yttersta ansvaret för polisanmälan.

Vid undersökning

Barnets integritet måste respekteras och det är viktigt att läkarundersökningen genomförs på ett sådant sätt att den inte blir ytterligare ett övergrepp för barnet. Vid misstänkta sexuella övergrepp bör, i enlighet med socialstyrelsens rekommendationer, den kroppsliga undersökningen om möjligt utföras av två specialister som samtidigt ser barnet och efteråt kan diskutera sina observationer. Nedan följer några områden och korta fakta om vad man bör tänka på vid undersökning och dokumentation:

1. Anamnes

Utgångspunkten ska vara att ett barn/ungdom som berättar att det har utsatts för någon form av övergrepp eller misshandel talar sanning. Ifrågasätt inte barnets berättelse. Ställ öppna frågor:

- När inträffade skadan? Datum och tid
- Var inträffade skadan?
- Hur? Vad hände?
- Är skadan förenlig med uppgivet trauma? Hur rörlig är personen?
- Hade barnet adekvat tillsyn vid skadans uppkomst?
- Beskriv, om möjligt, medicinsk slutsats. Avsaknad av fynd kan sällan utesluta att övergrepp har skett. Viktigt att dokumentera detta i journalen!
- Vid oklar bild följ upp och/eller remittera till lämplig instans

2. Status

En fullständig somatisk undersökning ska utföras. Klä av och undersök en kroppsdel i taget. Eventuella skador/avvikelser ska noggrant och detaljerat beskrivas med angivande av storlek och lokalisation. Undersökningen ska omfatta inspektion av hudkostymen inklusive hårbotten, huden bakom öronen, handflator, fotsulor, munhålan samt insidan av nedre ögonlocket. Se bilaga **"Differentialdiagnos vid barnmisshandel"**.

- **Färgfoto**

Skadorna ska så snart som möjligt dokumenteras med digitalt färgfoto. Det är bra att ha med en måttremsa för att kunna bedöma skadans storlek. Ta en översiktsbild följt av närbild (t ex översiktsbild av hela benet samt närbild av skadan/avvikelsen). Dokumentera på detta sätt alla skador/avvikelser. Spara endast bilder som korrekt återger det ögat ser. Ha gärna barnets personnummer i bild (minst en av bilderna bör visa barnets personnummer).

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 3 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0

- **Gynekologisk undersökning**
Yttre inspektion av blygdläppar och anus. Notera rodnad, flytningar och ärrbildning. Inspektera inre blygdläppar, förgård, clitoris, bakre och främre kommissuren, uretramynningen samt hymenöppning. Rupturer och kontinuitetsavbrott i hymenkanten? Fissurer? Pigmentering? Atrofisk hud? Utslätade veck? Valfyllda vener? Hemorrojder?
- **Laboratorieundersökningar**
Vid hematom eller andra blödningar ska blödningsstatus tas.
- **Röntgenundersökningar**
Vid misstanke om fysisk misshandel ska helkroppsröntgenundersökning av skelettet övervägas. Vid frakturer med oklar uppkomstmekanism är misshandel en viktig differentialdiagnos.
- **Ögonundersökning**
Ögonbottenundersökning ska genomföras vid skallskador och/eller neurologiska symtom. Barn under tre år som uppvisar oförklarliga neurologiska symtom ska alltid ögonbottenundersökas med tanke på ”abusive head trauma” (“shaken baby syndrome”). Viktigt med tydlig frågeställning (som kan behöva förtydligas muntligt).
- **Psykisk status**
Bedömning av barnets/den ungas psykiska status bör vid behov göras av barn- och ungdomspsykiatriska kliniken.

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 4 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0

Bilaga 1: Mall för rättsintyg vid misstanke om sexuella övergrepp

A. Tid och plats för undersökningen

- Datum
- Vårdinrättning
- Uppdragsgivare (myndighet)
- Den undersöktes persondata och adress
- Hur är identiteten styrkt?
- Uppgift om eventuell närvarande person

B. Bakgrundsinformation

- Anamnes eller hänvisning till besiktningsskeden. Autoanamnes i relevanta delar: sjukdomar, urin- och avföringsvanor, pubertet, mensskydd, frivillig sex med ”jämnårig”

C. Undersökningsfynd, numrerade regionvis

- Positiva och negativa observation redovisas (svenska termer, metriska mått, objektiva angivelser, inga tolkningar)
- Aldrig ”gen. ext. ua”!
- Professionellt tagna foton eller ritade skisser är alltid bra.

D. Provtagning och resultat

- Vilka prover?
- Vilka resultat?

E. Utlåtande

- Fanns skador? Vilka? Var på kroppen?
- Sjukdomar/missbildningar?
- Skadornas ålder
- Skadornas uppkomstsätt (typ av våld, typ av händelse)
- Samband med i B beskrivet eller misstänkt händelseförlopp?
- ev Fynden ej förenliga med den misstänkta/beskrivna händelsen
- ev Fynden talande för annan typ av händelse/annan tidpunkt
- ev Fynden varken styrker eller motsäger att den misstänkta/beskrivna händelsen ägt rum
- ev Skador av livshotande allvarlighetsgrad?, ev Risk för framtida kroppsligt men?

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 5 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0

Bilaga 2: Differentialdiagnos vid barnmisshandel

Tumregler för att särskilja skador beroende av genuina olyckor från misshandels relaterade skador. ("Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda" SOU 2001:72).

Blåmärkens lokalisering	Olycksfall	Misshandel
Huvudet, ytteröron	Under hakan, pannan	Ansiktets mjuka delar, läppar runt ögonen
Armarna	Underarmarna	Överarmarna
Bålen	Höftbenskammarna, över taggutskotten i medellinjen	Övre delen av ryggen, på bröstkorgen, lumbal-regionen eller i flankerna
Benen	Skenbenen	Sätetsregionen, genitalia, lårens framsidor
Blåmärkens fördelning i relation till barnets ålder		
Småskador i alla lokaliteter	Ovanliga utom åldern 9 mån -3 år	Vanliga i alla åldrar
Huvud - hals	Ovanliga utom åldern 9 mån - 3 år	Mycket vanligt förekommande i alla åldrar
Underben	Ovanliga före 9 mån. Vanligen på framsidan av skenben 18 mån- 3 år	Förekommer i alla åldrar
Ländrygg	Ovanliga före 3 år. Vanliga i förskoleåldern	Vanliga framför allt i förskoleåldern, 9 mån - 3 år
Bröstkorg, genitalia	Ovanliga i alla åldrar	Förekommer i alla åldrar
Brännskador, omständigheter och utseende		
Anamnes	Skadan stämmer med uppgiven skademekanism	Oförenlig med uppgiven skademekanism.
Lokalisering på kroppen	Vanligen framsidan av kroppen	Sätet, perineum, genitalia, handflator, fotsulor, handled, fotled
Utseende	Ett enda skadetillfälle Assymetrisk Oregelbundna skvättmärken i samband med skällning	Flera olika skador med varierande ålder Symmetrisk utbredning. Stor yta med jämn grad av skada (påtvungad direktkontakt med hett föremål) Handsk- eller strumputbredning av skällningsskada. Brännmärken efter cigaretter

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 6 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0

Bilaga 3: Checklista för den medicinska utredningen

Situation 1: Du får i samband med en undersökning som ursprungligen sker av annan orsak, misstanke om att barnet varit utsatt för misshandel eller sexuella övergrepp. Gör då följande:

- Gör anmälan till socialtjänsten. Akut - ring socialtjänsten direkt! Ej akut - gör skriftlig anmälan.
- Gör en noggrann journalanteckning som kan ligga till underlag för eventuellt rättsintyg.
- Ta ställning till om du själv kan säkra bevismaterial, bilder, prover, med mera, eller om barnet ska remitteras vidare.
- Om du överväger att remittera barnet vidare är det viktigt att först ha telefonkontakt för diskussion med den aktuella vårdgivaren.
- Du bör inte förmedla dina misstankar om övergrepp till föräldern/barnet. Samråd med socialtjänsten först.

Situation 2: Du får en begäran av socialtjänst, polis eller åklagare att undersöka ett barn. Gör då följande:

- Begär information, helst skriftlig, om vilka specifika misstankar som finns.
- Ställ inte upp på undersökning av ett barn/ungdom som syftar till att avgöra om polisanmälan ska göras eller inte.

Bilaga 4: Länkar till användbara dokument

Landstingets blankett: [Anmälan till socialtjänsten](#)

Landstingets rutin: [Information om anmälan till socialtjänsten](#)

Landstingets rutin: [Konsultation med socialtjänsten](#)

Landstingets [kunskapsunderlag – barn som far illa eller riskerar att fara illa](#)
[Guide för omhändertagande av sexuella övergrepp](#), Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)

För vidare läsning

Stiftelsen Allmänna barnhuset: <http://tidigatecken.nu/>

Huvudprocess Våld i nära relation; Barn som far illa	Ansvarig Veronika Sundström	Processledare Kirsti Jussila	Sida 7 av 7
Dokumenttyp Vårdrutin	Dokument-Id VARD-5-2455	Godkänt datum 2016-12-09	Version 3.0